

EL CANT DE LA SIBIL·LA A MALLORCA

Francesc Vicens

Un dels elements que caracteritza la nit de Nadal mallorquina és el «Cant de la Sibil·la». Aquesta representació pertany a la tradició dels drames litúrgics medievals nadalencs on una veu blanca, alternada amb interludis musicals i vestida amb atributs propis, anuncia la vinguda de *Lo jorn del Judici*. Tot i que l'inici d'aquesta tradició a l'illa es remunta al segle XIII, la identificació d'aquest element com un símbol d'identitat cultural ha generat en èpoques recents un procés de revalorització i legitimació del Cant a tot Mallorca. Des dels primers estudis positivistes que es feren en els darrers decennis del segle XIX i els primers del XX —obra de l'arxiduc Lluís Salvador, d'Antoni Noguera i Balaguer o de Josep Massot i Planes— fins avui, podem parlar d'un fenomen emergent d'aquesta activitat.

RESSENYA HISTÒRICA

Segons una *Consuetudo de tempore* de la Seu de Palma del segle XIV, se cantava la Sibil·la des de després de la conquesta del rei en Jaume I. De la corona catalanoaragonesa arribaren breviaris i leccionaris que contenien els versos del Cant. Segons un afegitó de 1433, es duia a terme una *processó de profetes* que eren interpellats per sant Agustí. En aquesta processó, hi participava el personatge de la Sibil·la, un nin vestit de dona que cantava la vinguda del Judici alternant-se amb dos capellans que formaven el cor.

Actualment no tenim cap document amb la música que cantava la Sibil·la aleshores, només disposam d'un escrit del 1399 que

menciona els atributs que portaven els profetes.

Les fonts que contenen el text del cant, sense música, són: un manuscrit del monestir de la Concepció de finals del segle XIV, un brevari del XVI, propietat de santa Catalina Tomàs, amb els versets de la Sibil·la, i el *Llibre dels bons amonestaments* d'Anselm Turmeda en una versió de 1527.

Després, les prohibicions del Cant s'anaren succeint. La primera fou del dia 5 de desembre de 1572, però després de tres anys es tornà a autoritzar (segons l'acta capitular del dia 23 de desembre de 1575 de la Seu de Palma).

La següent interrupció fou al 1666 degut als «abusos interpretatius» (com assenyalava una instància de la Inquisició del dia 4 de desembre). Les pressions per reinstaurar el Cant foren evidents fins que l'arquebisbe Pedro de Alagón, l'any 1692, anul·là l'ordre de 1666.

No s'ha trobat cap altre document que indiqui que s'ha tornat a interrompre des d'aleshores.

EL CANT DE LA SIBIL·LA AVUI EN DIA

Els autors a cavall entre el XIX i el XX ens serveixen com a punt de

partida per parlar del Cant de la Sibil·la en l'actualitat, ja que foren els promotors d'alguns dels valors ideològics actuals que han esdevingut tòpics: des de l'arxiduc fins a Borja Moll, passant per Antoni Maria Alcover o Francesc Pujol, trobam referències al suposat origen orientalmossàrab del cant, que s'argumenta pels melismes de la melodia i pel caràcter exòtic que suposa vincular la Sibil·la amb la Sibil·la Eritrea de l'Antiguitat grega.

En aquests autors preval la voluntat de persistència estètica del cant, de conservació —com demostren les transcripcions melòdiques que ens presenten—, ja que prenen consciència d'una vinculació amb el passat que no volen que s'interrompi. Amb aquest criteri es transcriuen les melodies que es canten a dos llocs destacats: al monestir de Lluc i a la Seu de Mallorca, considerades per ells mateixos com les més significatives. Amb la seva labor de notació han contribuït a fixar la melodia, que en el procés de transmissió oral del cant duia implícita la transformació. El *Cançoner Musical* de Josep Massot i Planes (1876-1943), una extensa recopilació de cançons i tonades que cantava el poble a principis del segle XX, ofereix ja quatre versions comentades del Cant. De la quarta, en diu: «Tot i que avui encara s'utilitza, ja la canten amb algunes variacions que poden esser filles tant de corrupteles dels que l'han ensenyada, com del mal gust popular artístic que pugui tenir el qui la canta». D'aquest comentari se'n desprenen els efectes que la transmissió oral i les modificacions que devia incorporar el *sibil·ler* tenien sobre una melodia «original» que el col·lector pressuposa.

Actualment, l'aprenentatge del cant és divers segons l'indret, però ara es disposa de «la partitura», que esdevé un referent identificador i, per tant, fa més difícil que alguns elements de la melodia escrita es vegin alterats. Tanmateix, podem constatar diferents variants melòdiques que caracteritzen alguns pobles.

Dins el fenomen emergent en què es veu immers el Cant de la Sibil·la trobam un cert nivell de sacralització del fet representatiu, que en indrets com la Seu o Lluc és considerable. Antoni Maria Alcover ens parla d'una pràctica antiga, avui perduda, que contrasta amb la sacralització actual: «Amb l'espasa [sa sibil·la] taia el fil de les neules que va de banda a banda de l'església. Ja n'hi ha de grapades, quan es neulam cau per damunt sa gent. Ell si vols arribar a cap i no ets llest de mans, te quedas amb sa creu d'ets aubats!».¹

Possiblement l'eliminació d'aquest element de la representació podria respondre a l'alt nivell de sacralització que ha adquirit, i als valors que avui en dia s'adjudiquen a la representació.

Tanmateix, podem constatar trets diferenciadors i diversitat de models de representació. Fins i tot la seqüència del Cant com a part de la litúrgia es desenvolupa amb diferències segons l'indret. El 13 de desembre de 1967 s'aprovà una ordre de celebració de les Matines a Mallorca on la Sibil·la canvia de lloc: des de llavors es cantarà com a resposta a una lectura de l'Antic Testament (J 1, 3), o sigui, després de la primera lectura. Abans d'aquesta ordre, el Cant de la Sibil·la precedia les Matines.

Sense negar l'interès inqüestionable de les Matines de Lluc i de la Seu (pels seus valors religiosos i emblemàtics), també cal posar esment al conjunt de processos socials que durant les festes nadalenques es van repetint a l'entorn del Cant de la Sibil·la arreu de Mallorca.

Si observam els elements constitutius del Cant en diferents indrets, trobarem que a cada lloc té peculiaritats formals en funció dels valors i de les expectatives que creen els mateixos feligresos, però sempre amb el rerefons comú de la representació com a símbol d'identitat.

Així, podem dir que com més impecable és la vestimenta del *sibil·ler/a*, l'acte té tendència a adquirir més rellevància social. Les descripcions que trobam en el *Dic-*

cionari Alcover-Moll fan referència als sibil·lers/es que cantaven a les esglésies gòtiques. Massot i Planes ens parla al seu *Cançoner* d'«una túnica blanca molt fina que arriba fins als peus i una sobrevesta que arriba fins als genolls, de seda vermella amb cinyell, i folgades mànecues amb puntes i bufades amb una mitra oriental de la qual penja un vel de fina gasa blanca que cau per l'esquena». Naturalment, no a totes les esglésies trobam tantes sofisticacions. A les esglésies que recreen sibil·les amb molt d'entusiasme però amb menys mitjans, hi trobaríem vestimentes més senzilles, sovint sense espasa ni guants, o simplement un personatge vestit de blanc. Per exemple, en alguns pobles (com Consell, Maria de la Salut, Santanyí o Sóller, entre d'altres) s'aplaudeix a la Sibil·la després d'haver cantat els versets de *Lo Jorn*. Aquesta és una pràctica espontània que respon a l'entusiasme del poble i a la popularitat que té l'interpret entre els fidels. En canvi, als llocs on l'activitat està més sacralitzada i professionalitzada aquesta acció ni tan sols es pot concebre. Un altre tret diferenciador és la manera de cantar. En certa manera, cada forma de cantar representa un arquetipus social determinat que només es pot alterar en els llocs on el Cant de la Sibil·la està menys teatralitzat. Així, a la Seu canta una soprano professional o al monestir de Lluc, un membre avançat de l'escolania, mentre que a les parròquies de barriada de Palma o en alguns pobles el Cant de la Sibil·la el pot cantar qualsevol veu blanca que pugui entonar la melodia.

L'acompanyament instrumental té la funció de deixar respirar al sibil·ler/a entre estrofes i els criteris a seguir també són molt variables. L'orgue és l'instrument que caracteritza el timbre de la majoria de les festes religioses i pel que fa al Cant sibil·lí representa fidelitat a la tradició. A Lluc i a la Seu els interludis responen a música de tradició escrita cultoacadèmica (podem sentir les versions polifòniques de *Al Jorn del Judici* de Bartomeu Cár-

ceres o d'Alonso), mentre que a altres indrets trobam de manera generalitzada que s'improvisa música amb criteris diversos, segons l'emplaçament i les persones que la interpreten, i que poden variar cada any. A parròquies com la de Felanitx els interludis començaren essent improvisats, però la seva reiteració d'any en any han fet que persisteixin en el temps en la successió d'organistes.

Moltes vegades l'elecció de les cites dels interludis corresponen a la imatge del Nadal que té el mateix executant, ja que en alguns s'ha pogut escoltar cites de melodies populars catalanes com «Fum, fum fum», a Artà; «Vou veri vou», a Felanitx; «El cant dels ocells», a Santanyí, o «Hi ha neu a la muntanya», a Campos.

Pel que fa a la qüestió de si ha de ser un nin o una nina qui encarni la Sibil·la, hi ha diversitat d'opinions:

- Hi ha qui intenta legitimar el cant defensant la continuïtat històrica i, per tant, optant per un nin (*pueri cantore*).
- Hi ha qui diu que el resultat estètic hauria de prevaler per sobre de tot i, per tant, hauria de ser interpretat per la «millor veu» del poble, independentment de l'edat i del gènere.
- I hi ha qui defensa el paper de les nines com a sibil·les, ja que a partir del Concili Vaticà II foren admeses a l'àmbit de l'altar (fins aleshores restringit) i, per tant, des d'aleshores han anat adquirint presència en aquest àmbit.

Però només en el cas de les escolanies i dels convents el tema del gènere queda aclarit d'entrada.

En alguns casos, el càrrec de sibil·ler s'associa a un estatus diferenciat durant els dies anteriors a la representació. En el cas dels blavets

—escolans— de Lluc, sabem que l'alimentació dels qui interpretaran la Sibil·la s'especialitza des del moment que són elegits: se'ls alimenta amb fruites seques i vi dolç, perquè es creu que suavitzen la veu. També es té constància d'aquesta pràctica ens els convents de Santa Magdalena i de la Concepció i, de manera esporàdica, en algunes parròquies del Pla de Mallorca.

Durant el període nadalenc trobam algunes interpretacions del Cant que es duen a terme dins un àmbit diferent al de les Matines. *La Festa de la Sibil·la*, per exemple, es realitza a alguns pobles (com Consell o Felanitx) i, des de 1967, la Capella Mallorquina la canta a l'església gòtica de Santa Eulàlia el dia de la segona festa de Nadal. Aquesta festa ens serveix per il·lustrar els nous àmbits que va adquirint progressivament la Sibil·la dins altres marcs contextuals diferents als de la nit de Nadal. Conferències i audicions comentades, programes de ràdio, concerts nadalencs que incorporen el Cant en els seus programes, ressenyes periodístiques i entrevistes a sibil·lers/es, serveixen per legitimar i reafirmar el cant. També disposam d'un bon nombre d'enregistraments d'estètica ben diferent: des de les versions «històriques» de Jordi Savall, argumentades sobre hipòtesis musicològiques, passant per les de cantautors com Maria del Mar Bonet, fins a les versions de fusió més actual, com la del grup *Dead Can Dance*. Cada una d'aquestes propostes discogràfiques respon a actituds diferenciades, i no

pretenen ser fidels a la manera com es representa el Cant de la Sibil·la la nit de Nadal. Justifiquen la seva raó de ser en valors socials i estètics que responen a noves expectatives musicals, i que podríem relacionar amb denominacions com *New Age, música antiga* (relativa a una nova manera d'interpretar) o *cançó d'autor*. Alhora, aquestes noves expectatives poden condicionar la manera de dur endavant el Cant en la nit de Nadal.

El llenguatge periodístic sovint testimonia aquesta alteració d'elements teatrals, condicionada i mediatitzada per l'audiència. La retransmissió televisiva de les Matines a Mallorca que s'ha fet fins ara deixa entreveure un procés selectiu dels emplaçaments de més antiguitat: Selva (Telenova), Lluç (1999, Canal 33) i la Seu (1996, Canal 4 TV). Podem dir que l'indret legítim a la qualitat de l'actuació, gairebé independentment de la seva realitat com a representació. La representació del Cant de la Sibil·la suscita entre els assistents motivacions i expectatives ben diferents. D'una banda, hi hauria qui té com a motivació principal celebrar la festa religiosa, entenent que el Cant de la Sibil·la ja hi és inclòs. D'una altra, hi hauria qui assisteix a l'acte sobretot perquè s'hi interpretarà el Cant de la Sibil·la, situant-lo en el lloc principal de la festa i donant gran

importància als elements teatrals i identificadors.

Aquesta diversitat de comportaments que hem vist fins ara ens mostren les diferents comprensions que té Mallorca de la festa de Nadal. En tots els casos trobam trets formals i representatius força semblants, però les voluntats i els valors que envolten el Cant poden arribar a divergir considerablement. Seguint la Sibil·la en els diferents àmbits i en les significacions diverses que se li adjudiquen, podem trobar, en definitiva, imatges diferents de com s'entén la pròpia cultura.

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER, A. M.; MOLL, F. de B. *Diccionari Català-Valencià-Balear* (Vol. IX). Palma de Mallorca: Ed. Moll, 1980.
- ANGLÈS, Higiní. *La música a Catalunya fins al segle XIII*. Barcelona: UAB-BC, 1988 (1935').
- GÓMEZ MUNTANER, Maricarmen. *El canto de la sibila (Cataluña y Baleares)* (Vol. 2). Madrid, 1997.
- LLABRÉS, Pere. *Celebrar Nadal a Mallorca*. Palma de Mallorca: Publicacions del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, s. d. (núm. 9).
- MASSOT I PLANES, J. *Cançoner musical de Mallorca*. Palma de Mallorca: Sa Nostra, 1984.

MARTÍ, Josep. *El folklorismo. Uso y abuso de la tradición*. Barcelona: Ronsel, 1996.

PUJOL, Francesc. *El cant de la Sibil·la*. Barcelona: Bolletí [sic] del Centre Excursionista de Catalunya, 1918.

SALVADOR, Lluís. *Die Balearen*. Palma de Mallorca: Olañeta, 1984 (Edició facsímil).

DISCOGRAFIA

- Cant de la Sibil·la 2*
Capella Reial
Montserrat Figueres, soprano
Direcció: Jordi Savall
CD Astreé/Audivis E 8705 (1988).
- Dead can dance: 12. «Song of the Sibyl»*
Toward the Within
Lisa Gerrard, contralto
CD Zgricon 21061 (1994)
- Festa de la Sibil·la: 7. Sibil·la*
Capella Mallorquina
Mercè Riera, soprano
Director: Bernat Julià
CD Sa Nostra ODCD 46 (1995)
- Saba de Terrer. B.5. El cant de la Sibil·la (versió popular mallorquina)*
Maria del Mar Bonet
Ariola Stereo 200265.I (1979)

